

Горох Олексій Петрович
доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального та кримінального процесуального права
Національного університету «Києво-Могилянська академія»

Про принципи застосування кримінально-правових інститутів

On the principles of application of criminal law institutions

Принципи кримінального права досліджені у кримінально-правовій доктрині. У вітчизняній правовій доктрині принципами кримінального права вважають концептуальні ідеї, базові правоположення, що акумулюють у собі фундаментальні досягнення кримінального правотворення і правозастосування в їх узагальненому вигляді та є «квінтесенцією» знань у сфері науки і практики кримінального права. Їх поділяють на загальноправові принципи (верховенства права та законності, рівності всіх перед законом, справедливості, гуманізму, демократизму), зміст яких конкретизовано через предмет і метод кримінально-правового регулювання, та спеціальноправові принципи (кримінальна відповідальність особи лише за вчинення суспільно небезпечного діяння, що визначене законом як злочин; відповідальність тільки за наявності вини; особистий характер кримінальної відповідальності; обмеження меж кримінальної відповідальності; диференціація кримінальної відповідальності й індивідуалізація покарання)¹.

Водночас варто погодитися з ученими, які висловлюють думку про правомірність виокремлення не лише принципів кримінального права (галузевих принципів) загалом, а й принципів окремих інститутів кримінального права. В українській кримінально-правовій теорії цю ідею одним із перших у 1980 р. висловив М. Бажанов². У подальшому цю слушну ідею згодом підтримали й інші криміналісти, які обрали предметом свого дослідження проблематику принципів кримінального права.

Вважаю, що виокремлення інституціональних принципів не суперечить загальновищезгаданним теоретичним положенням про поділ принципів на загальноправові, міжгалузеві, галузеві, принципи правових інститутів. Варто погодитися з ученими, які підкреслюють, що принципи інститутів кримінального права здійснюють більш детальний і конкретний вплив на відносно самостійну сукупність суспільних відносин, що становлять предмет регулювання з боку правового інституту; це основні ідеї та вимоги, які лежать в основі його створення та застосування³. Водночас доводиться констатувати, що, незважаючи на відсутність особливих складнощів із виокремленням інституціональних принципів

¹ Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. / Нац. акад. прав. наук України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького, Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого; редкол.: В. Я. Тацій [та ін.]. Київ, 2017. Т. 17: Кримінальне право / голова редкол. В. Я. Тацій. С. 823–826.

² Бажанов М. И. Назначение наказания по советскому уголовному праву. Киев: Вища школа. Головное изд-во, 1980. С. 10–11.

³ Жук М. С. Институты российского уголовного права: история развития и современное понимание / под науч. ред. В. П. Конохина. Краснодар: Кубанский гос. ун-т; Просвещение-Юг, 2010. С. 99.

кримінального права, дотепер вони залишаються маловивченими у кримінально-правовій науці. Винятком можна вважати, поза сумнівом, ґрунтовне дослідження ученими принципів кримінально-правової кваліфікації та принципів призначення покарання. Доречно зазначити, що посилення на останні принципи можна знайти в постанові Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2003 р. № 7 «Про практику призначення судами кримінального покарання», в якій згадано принципи законності, справедливості, обґрунтованості й індивідуалізації покарання (п. 1)⁴.

Поодинокі досліджені у кримінально-правовій доктрині принципи застосування й інших кримінально-правових інститутів. Зокрема, А. Музика, спираючись на думки М. Бажанова щодо виокремлення інституціональних принципів, сформулював у 1984 р. систему принципів примусового лікування засуджених-наркоманів⁵.

Підтримуючи позицію про виокремлення інституціональних принципів, у 2018 р. у системі принципів кримінального права я виокремив і дослідив *принципи звільнення від покарання*. На мою думку, система принципів звільнення від покарання складається з принципів кримінального права, що мають специфічний прояв у разі звільнення від покарання (зокрема верховенство права, законність, гуманізм, справедливість, індивідуалізація звільнення від покарання), а також власне *інституціональних принципів* звільнення від покарання (обґрунтованість і вмотивованість звільнення від покарання в судовому рішенні; урахування інтересів потерпілого від злочину у разі звільнення від покарання; невідворотність покарання у разі порушення умов звільнення від покарання)⁶.

Я глибоко переконаний, що ідея з виокремленням інституціональних принципів має отримати свій подальший розвиток при дослідженні та формулюванні українськими вченими принципів застосування й інших кримінально-правових інститутів: обмежувальних заходів, заходів пробації, примусових заходів медичного характеру, спеціальної конфіскації, заходів кримінально-правового характеру для юридичних осіб, примусових заходів виховного характеру для неповнолітніх тощо. У своїй сукупності ці принципи мають утворити єдину систему принципів застосування вітчизняних кримінально-правових інститутів.

⁴ Практика застосування Верховним Судом України положень Загальної частини Кримінального кодексу України / уклад. О. П. Горох; за заг. ред. А. А. Музики. Київ: Центр учбової літератури, 2017. С. 339.

⁵ Музыка А. А. Принудительное лечение как уголовно-правовая мера борьбы с наркоманией: дис. ... канд. юрид. наук / Киевская высшая школа МВД СССР им. Ф. Э. Дзержинского. Киев, 1984. С. 71–72.

⁶ Горох О. П. Принципи та загальні засади звільнення від покарання як проблема соціального замовлення. *Правова доктрина — основа формування правової системи держави*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 20-річчю Нац. акад. прав. наук України та обговор. п'яти том. монографії «Правова доктрина України» (20–21 листопада 2013 р. м. Харків). Харків: Право, 2013. С. 30–37.